

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ГНАТОВСЬКА Катерина Сергіївна

УДК 378:016:373.3.013 – 051 – 044.352

**ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ЗАСАДАХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент
Ткаченко Лідія Петрівна,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сущенко Лариса Олександрівна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти

кандидат педагогічних наук, доцент
Ковтун Оксана Анатоліївна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
проректор з міжнародних зв'язків та проектної діяльності

Захист відбудеться «27» квітня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «26» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Ушмарова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реалії сьогодення актуалізували проблематику етики і стратегії ненасильства, ідей терпимості до чужих думок і поведінки, діалогу культур та співпереживання, пошуку взаємоприйнятних компромісів. Увесь світ визнає, що суверенність, повага до культури інших є необхідною умовою не тільки інтеграції, а й елементарного виживання. Більшість країн зараз є полікультурними і ступінь їх мультикультурності в умовах глобалізації постійно підвищується, що ставить на порядок денний наукове осмислення цього явища в межах толерантності, а також дослідження культурологічного підходу як провідного в її формуванні. Очевидним стає те, що подальший розвиток гуманного суспільства не можливий без розвитку толерантності особистості, який має відбуватися в освітньому процесі. Особливого значення формування толерантності набуває в умовах підготовки майбутніх учителів початкових класів, адже від них залежить становлення й розвиток памолоді. Культурологічний підхід за таких умов стає підґрунтям для розвою особистісних і професійних якостей майбутнього вчителя початкових класів.

Реформування освітньої галузі базується на законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр. (2014), Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018). У цих нормативних актах наголошено на ролі закладів освіти щодо формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя в постійно змінному, конкурентному, узаємозалежному світі на основі толерантності як особистісної та професійної якості. Відповідно, у педагогічних закладах вищої освіти особливого значення набуває підготовка, здатна розвинути критичне мислення, забезпечити цілісність і системність світосприйняття й світорозуміння, розширити світоглядні позиції, укріпити моральні ідеали, сформувати культуру особистості. Усе це вимагає оновлення змісту формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу. Це підтверджують і нові стандарти 2020 року, спрямовані на підготовку сучасного вчителя початкової школи, який має усвідомлювати місце і роль освітніх процесів у світовому культурному просторі, поєднувати глибокі теоретичні знання й володіти компетентностями для формування толерантної поведінки своїх учнів. Підтвердження актуальності означеної проблематики знаходимо й у низці європейських документів: Декларація принципів толерантності (1995), Декларація про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації у зв'язку з релігійними переконаннями (1981), Паризька хартія для нової Європи (1990).

У контексті формування особистості толерантність як важлива педагогічна категорія знайшла своє відображення в педагогічній спадщині Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського, Р. Штайнера. На ідеях добра, людяності, миролюбства ґрунтується літературно-педагогічна творчість Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка та інших видатних вітчизняних просвітників. Вагомий внесок у

дослідження порушеної в дисертаційній роботі проблеми зробили зарубіжні дослідники: А. Дистервег, А. Камю, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, Е. Фромм та інші. Особливу увагу підготовці вчителя, що сприятиме розвитку толерантного середовища закладів освіти, звертають у своїх працях такі науковці, як О. Антонова, Ю. Бойчук, С. Вітвицька, О. Гончар, О. Дубасенюк, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Пехота, І. Прокопенко, Л. Пуховська, Л. Хомич та інші. Провідну роль учителя початкових класів у процесах формування толерантної особистості, наголошуючи на необхідності прищеплення школярам стійких духовно-моральних цінностей, зазначають О. Абдулліна, Н. Боритко, М. Вашуленко, В. Ворожбіт-Горбатюк, І. Гавриш, Т. Довженко, В. Євдокимов, О. Ковтун, С. Мартиненко, Л. Перетяга, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Ткаченко, В. Ушмарова, К. Юр'єва та інші.

Окремим кластером для нашого дослідження стали наукові розвідки:

- у галузі педагогіки толерантності (О. Біда, Т. Білоус, Н. Бирко, Л. Завірюха, Ю. Ірхіна, М. Клепар, О. Орловська, О. Петренко, Т. Потапчук, Р. Сойчук, О. Столяренко, Н. Ткачова та інші);

- проблем толерантного виховання дітей (В. Марлов, В. Ситаров, Л. Храпаль, З. Замалетдінова та інші);

- формування толерантності молоді в Україні (Ю. Грачова, О. Грива, Я. Довгополова, І. Жданова, О. Матієнко, О. Рибак та інші).

Проблеми культурологічної підготовки майбутніх учителів представлено в дослідженнях Є. Бондаревської, В. Гриньової, М. Васильєвої, Т. Вінник, І. Зязюна, Л. Кондрацької, В. Межуєва, Л. Настенко, М. Оліяр, Г. Падалки, О. Рудницької, Л. Сущенко, О. Шевнюк, О. Щолокової та інших.

Однак, попри накопичений досвід й усвідомлення феномену толерантності, питання його формування в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу фактично не розкрито. Потребу в дослідженні означеної проблеми зумовлено й **суперечностями** між:

- об'єктивними запитами суспільства на вчителя початкових класів із новими світоглядними позиціями й недостатньою розробленістю цих аспектів у процесі його професійної підготовки;

- важливістю застосування культурологічного підходу в процесі формування толерантності майбутнього вчителя й недооцінкою його значущості;

- пошуком нових засобів формування толерантності майбутніх учителів початкових класів та недостатньою розробленістю педагогічних умов, що забезпечують ефективність цього процесу.

Зважаючи на актуальність проблеми, урахувавши її недостатню розробленість у сучасній педагогічній науці та необхідність розв'язання зазначених суперечностей, обрано тему дослідження – **«Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано як складову частину комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри початкової і професійної освіти «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці учителів» (ДР № 0111U008876), вона корелює з новою комплексною темою кафедри

«Інноваційні технології в підготовці фахівців різних галузей» (0120U104987). Тема відповідає напрямам наукової теми кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті «Теорія та методика викладання філологічних дисциплін у початковій школі» (РК №0114U003934) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 6 від 06.11.2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз філософської, психолого-педагогічної та культурологічної літератури з метою уточнення й наукового обґрунтування сутності поняття «толерантність майбутнього вчителя початкових класів», визначити його компоненти, розкрити поняття «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

4. Розробити модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що успішне формування толерантності майбутніх учителів початкових класів набуде ефективності за умови реалізації таких педагогічних умов:

– створення розвивального освітнього середовища як підґрунтя для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу;

– організація дослідницької діяльності зі студентами – майбутніми вчителями початкових класів у сфері всіх компонентів формування толерантності (вивчення різних традицій, розуміння прав людей бути іншими, засвоєння культурних відмінностей, осмислення навколишньої дійсності й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях тощо);

– розроблення та впровадження авторської навчальної програми дисципліни за вибором для студентів – майбутніх учителів початкових класів «Основи формування толерантності вчителя».

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження використано комплекс сучасних **методів**:

– *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної наукової й методичної літератури, періодичних педагогічних видань, інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, доробку провідних науковців, що дало змогу визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу; синтез, узагальнення, систематизація для теоретичної інтерпретації культурологічного підходу як засобу формування толерантності майбутніх учителів початкових класів; моделювання для розробки моделі формування толерантності майбутніх учителів початкових класів;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, тестування, вивчення продуктів навчально-пізнавальної діяльності студентів), спостереження з метою визначення рівнів сформованості толерантності майбутніх учителів початкових класів; педагогічний експеримент – для перевірки гіпотези дослідження;

– *методи математичної статистики* (статистична обробка даних, графічне відображення результатів, χ^2 (критерій Пірсона)) – для кількісного аналізу одержаних у педагогічному дослідженні результатів і встановлення їх достовірності.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови та модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів; визначено критерії, показники та рівні сформованості толерантності на засадах культурологічного підходу; упроваджено в освітній процес дисципліну за вибором «*Основи формування толерантності вчителя*»

- *уточнено* суть понять «*толерантність майбутнього вчителя початкових класів*», «*формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу*», *удосконалено* науково-методичне забезпечення дисциплін із формування толерантності майбутніх учителів початкових класів;

- *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу пройшли експериментальну перевірку. В освітній процес підготовки майбутніх учителів початкових класів упроваджено авторську навчальну програму дисципліни за вибором «*Основи формування толерантності вчителя*» та методичний комплекс її забезпечення.

Положення, висновки й рекомендації, розроблені на основі узагальнення дослідницьких матеріалів, *упроваджено* в процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження №01/10-628 від 18.12.2020 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження №57-28/1210 від 07.12.2020 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження №1174-33/03 від 07.12.2020 р.).

Матеріали дослідження *можуть використовуватися* в професійній підготовці

майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти для оновлення змісту лекційних і практичних занять; в організації педагогічної практики; у процесі написання курсових і магістерських робіт; у розробці освітніх програм; у створенні навчальних посібників; у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації вчителів початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової і професійної освіти; кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті; лабораторії інноваційних технологій початкової освіти; лабораторії методичного забезпечення неперервної системної освіти «школа – заклад вищої освіти» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (2010-2020).

Основні положення і результати дослідження дістали оприлюднення на наукових конференціях різного рівня:

- *міжнародних*: «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів» (Харків, 2018); «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (Львів, 2018); «Інноваційні наукові дослідження в сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018); «Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень» (Київ, 2018); «Practical applications of research in Ukraine and worldwide» (Morrisville, 2018); «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» (Stalowa Wola, 2018);

- *всеукраїнських та регіональних*: «Воспитание воспитателей в условиях глобального финансово-экономического кризиса общества» (Харків, 2010); «Образование как фактор формирования инновационного человеческого потенциала» (Харків, 2012); «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2018).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 18 одноосібних публікаціях, серед яких: 5 статей у фахових виданнях України, 3 публікації в зарубіжних виданнях (1 стаття та 2 тези конференцій), 7 – у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій, 3 – в інших наукових виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, два розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел (304 найменування, із них 11 – іноземною мовою) і 2 додатки (на 17 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, з них основного тексту – 186 сторінок. Робота містить 12 таблиць (на 10 сторінках) і 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, представлено гіпотезу, методи наукового дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі «**Теоретичні аспекти формування толерантності**

майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу» з'ясовано понятійно-термінологічне поле дослідження; здійснено різноаспектний аналіз проблеми формування толерантності в майбутніх учителів початкових класів; обґрунтовано педагогічні умови та модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу. Узагальнено відомості про наукові підходи щодо визначення понять «толрантність майбутнього вчителя початкових класів», «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу», подано тлумачення цих дефініцій різними галузями науки (педагогіка, психологія, філософія, соціологія), розкрито зміст цих понять у складних взаємозв'язках.

У процесі наукового пошуку встановлено, що проблема толерантності була предметом уваги філософів (М. Бердяєв, Р. Валітова, О. Довгополова, В. Золотухін, М. Култаєва, В. Лекторський, В. Пісоцький та інші), соціологів (Г. Бутигін, Е. Дюркгейм, Г. Зиммель, О. Конт, О. Швачко та інші); психологів (О. Асмолов, І. Бех, С. Бондирєва, В. Галузьяк, Н. Губа, О. Клепцова, Ю. Кузнецова, Г. Солдатова, О. Шаюк та інші).

На підставі ґрунтовного аналізу психолого-педагогічної літератури та сучасних наукових досліджень з'ясовано, що толерантність – це єдність у різноманітті, це не лише моральний обов'язок, а й політична та правова потреба, це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. У формуванні толерантності сучасної молоді чільне місце приділяється розвитку демократичного мислення, пошуку нових підходів до патріотичного виховання, урахуванню історично-культурних традицій різних регіонів України.

На підставі узагальнення наукових положень щодо змісту поняття «толрантність», виявлено його сутнісні ознаки, результатом чого стало сформульоване визначення: *«толрантність майбутнього вчителя початкових класів»* – складне особистісне утворення, що охоплює виконання і дотримання певних норм, правил і законів сучасного багатогранного світу стосовно інших та забезпечує внутрішню мотивацію майбутнього учителя до практичної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Ідея формування толерантності на засадах культурологічного підходу полягає в тому, щоб забезпечити особистості всі необхідні умови для її духовного розвитку, інтелектуально-моральної свободи, вибору поведінки, формування почуття громадянськості, патріотичної й національної самосвідомості, вільної світоглядної позиції, уміння відстоювати свої переконання. Культурологічний підхід має важливе значення для визначення шляхів розвитку міжкультурної толерантності майбутнього педагога та є базовим для:

- загальнотеоретичних основ розвитку полікультурної особистості майбутнього вчителя в процесі спільного вивчення мов, культур і цивілізацій;
- ціннісно-орієнтованого змісту культурологічної освіти й досліджує діапазон впливу на соціалізацію майбутнього вчителя;

- визначення принципів культурологічної освіти з урахуванням соціокультурного контексту;

- звернення до проблем відбору культурологічного матеріалу для освітніх цілей із метою формування толерантності майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз праць учених, компетентнісних характеристик формування толерантності майбутніх учителів початкових класів та культурологічного підходу дозволив репрезентувати власне бачення структури поняття «*толерантність майбутнього вчителя початкових класів*», яку представлено як сукупність компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (мотиваційні установки щодо толерантного і позитивного ставлення стосовно інших), який характеризується усвідомленням гідності й унікальності людської особистості як носія певної культури, необхідності культурної ідентифікації та можливості її відхилення; самовизначенням полікультурних цінностей (альтруїзм, гуманність, емпатія тощо); свідомим вибором професії й проявом інтересу до неї; пізнавальною активністю у вивченні культурних відмінностей різних народів, прагненням до участі в міжкультурній узаємодії; умінням моральної саморегуляції; *когнітивного* (система набутих знань у структурі культурологічного підходу як підґрунтя формування толерантності), який презентований як знання та прийняття світоглядних ідей гуманістичної педагогіки, завдань, наукових понять і полікультурної освіти, культурологічних, аксіологічних, акмеологічних та особистісно-орієнтованих підходів до освіти, їхніх технологій і методик; наявність культурологічних, етноісторичних, етнопсихологічних знань у поєднанні з професійно-педагогічними. Він містить зміст освіти, який визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку культури толерантного спілкування, яка повинна бути досягнута в результаті навчально-виховної роботи; *діяльнісного* (здатність майбутніми вчителями початкових класів застосовувати засвоєні прийоми й методи формування толерантності в учнів), який передбачає отримання комплексу умінь і навичок, що необхідні вчителю для виховання культури спілкування молодших школярів та *рефлексивно-регулятивного* (навички самоконтролю і самоаналізу, прогнозування результатів своєї діяльності щодо формування толерантності на засадах культурологічного підходу), який спрямований на оцінку ефективності способів організації освітнього процесу щодо толерантного спілкування в початковій школі. Зроблено висновок про те, що взаємодія саме цих компонентів певною мірою охоплює властивості особистості, знання й уміння, необхідні для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

Доведено, що «*формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу*» – це системний процес, що передбачає націлення на засвоєння відповідних знань, умінь і навичок, які є основою для розвою терпимості, внутрішньої і зовнішньої культури, гідності, поваги до себе й інших. Культурологічний підхід у цьому процесі є основою для усвідомлених дій, для визнання свободи вибору інших.

Вивчення освітнього середовища педагогічних закладів вищої освіти доводить, що відбувається постійне його оновлення, обумовлене необхідністю залучення

студентів до освоєння і впровадження інноваційних культурологічних технологій. Особливо ефективними інноваційними технологіями освітнього середовища, що формує толерантність на засадах культурологічного підходу є проєктні та інтерактивні технології, що дозволяють реалізувати індивідуальний підхід. У процесі професійної підготовки, спрямованої на формування толерантності на засадах культурологічного підходу, інтерактивне й проєктне навчання сприяють розвитку в студентів здатності до різних видів культурологічної діяльності, засвоєнню духовно-моральних цінностей. На підставі вищезазначеного визначено першу педагогічну умову – *створення розвивального освітнього середовища як підґрунтя для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів.*

Другу педагогічну умову – *організація дослідницької діяльності зі студентами – майбутніми вчителями початкових класів у сфері всіх компонентів формування толерантності (вивчення різних традицій, розуміння прав людей бути іншими, засвоєння культурних відмінностей, осмислення навколишньої дійсності й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях тощо)* – визначено як необхідну у вирішенні конкретних завдань: розробка авторських проєктів із проблем духовно-морального, патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів, організація наукових досліджень у галузі формування толерантності в освітньому середовищі на засадах культурологічного підходу.

Третя педагогічна умова – *розроблення та впровадження авторської навчальної програми дисципліни за вибором студентів – майбутніх учителів початкових класів «Основи формування толерантності вчителя»* – характеризується важливістю сприяння формуванню і вдосконаленню набутих майбутніми учителями початкових класів умінь і навичок формування толерантності на засадах культурологічного підходу, акцентовано увагу на створенні експериментальних майданчиків, програмно-методичному забезпеченні, організації дослідницької діяльності в царині вивчення традицій, культури, етнопедагогіки різних народів.

Актуальність визначених педагогічних умов з метою формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу виявляється в забезпеченні ефективності кожної із них для формування конкретних компонентів толерантності як професійної якості.

Розроблено модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів, що складається з мотиваційного, змістово-діяльнісного й результативного блоків, які спрямовані на формування толерантності на засадах культурологічного підходу (рис. 1). Взаємозв'язки між цими блоками забезпечують системну цілісність формування толерантності на засадах культурологічного підходу як результату функціонування моделі в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Продуктивність функціонування розробленої моделі забезпечується дотриманням визначених педагогічних умов.

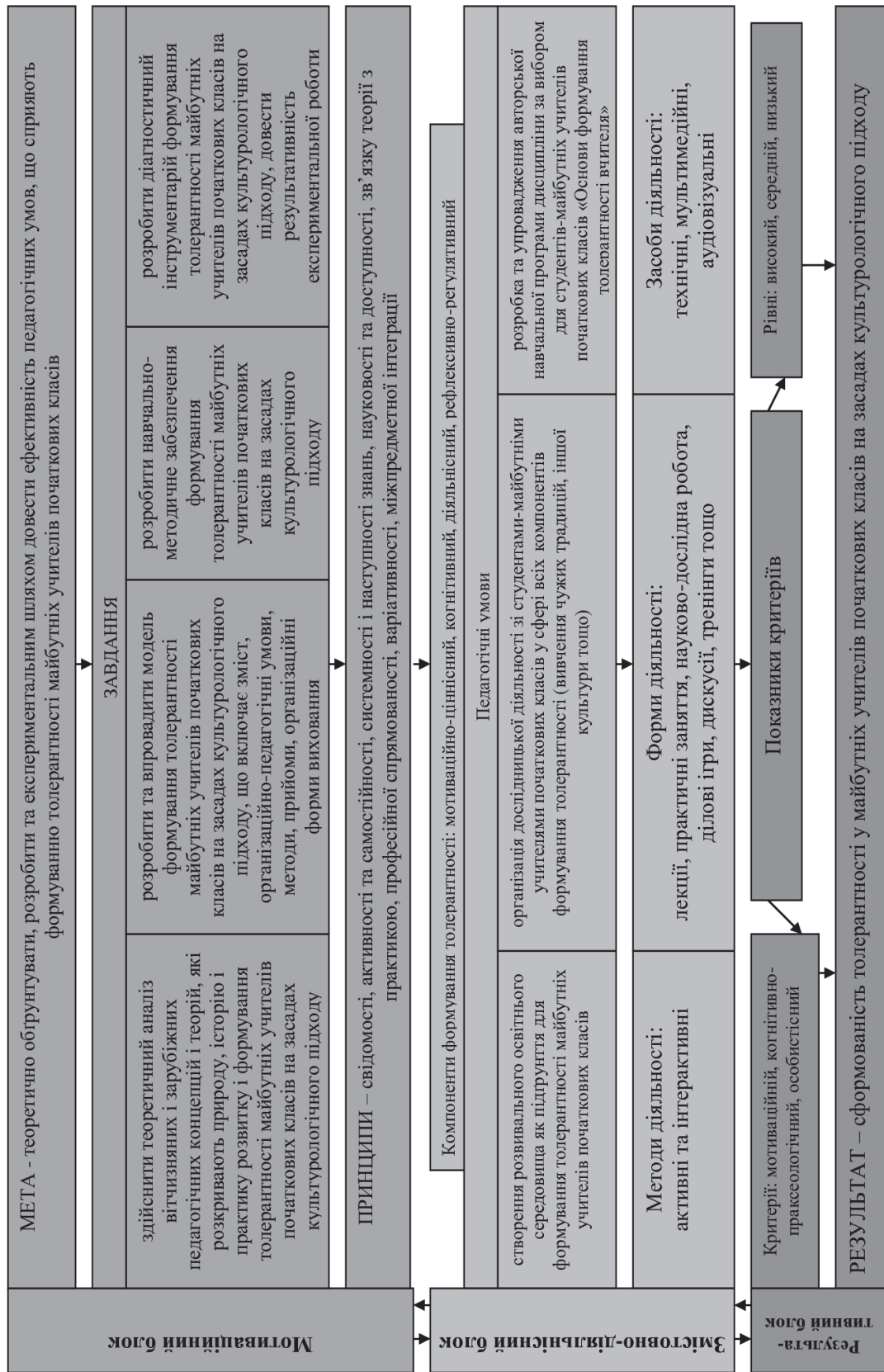

Рис. 1 Модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу

Висвітлені в першому розділі підходи до представлення в науковій думці проблеми формування толерантності стали засадами для подальшої дослідно-експериментальної діяльності щодо впровадження педагогічних умов формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

У другому розділі **«Експериментальна перевірка педагогічних умов формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу»** представлено педагогічний експеримент, висвітлено результати моніторингу сформованості толерантності майбутніх учителів початкових класів, здійснено кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Експериментальна робота з перевірки гіпотези здійснювалася впродовж 2016–2019 рр. в освітньому процесі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Бердянського державного педагогічного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка на факультетах початкового навчання для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. Різними видами експериментальної роботи було охоплено 26 викладачів та 510 студентів. Із 310 студентів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди сформовано контрольну групу (КГ) загальною кількістю 150 осіб та експериментальну групу (ЕГ) загальною кількістю 160 осіб.

У процесі проведення констатувального етапу експерименту з'ясовано стан проблеми щодо формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу, проаналізовано дані щодо уявлень викладачів та студентів про сутність понять «толерантність майбутнього вчителя початкових класів» та «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу», вагомість цих явищ для професійної діяльності майбутнього вчителя та чинники, що сприяють їхньому розвитку.

На підставі аналізу результатів проведеного опитування зроблено висновок про те, що більшість викладачів достатньою мірою обізнані щодо важливості та значущості володіння інформацією для формування у студентів толерантності, упевнені в необхідності приділяти особливу увагу підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування толерантності на засадах культурологічного підходу, але вважають, що в сучасних закладах вищої освіти недостатньо сформовані умови для реалізації такої потреби. Студенти виявили поверхневі та обмежені знання щодо сутності понять «толерантність майбутнього вчителя початкових класів» та «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу», але здебільшого продемонстрували усвідомлення важливості цієї якості для формування культурологічної толерантної позиції особистості майбутнього вчителя початкових класів.

Узагальнення теоретичних засад дослідження та результатів пілотного опитування дозволили розробити систему оцінювання сформованості толерантності майбутніх учителів початкових класів у вигляді критеріїв: *мотиваційного*

(показники: ставлення до майбутньої професії, що сформоване на принципах толерантності та культурологічному підході, сукупність знань у галузі історії та культури свого та інших народів), який містить мотиви, інтереси, потреби та цінності, що зумовлюють спрямованість майбутнього вчителя початкових класів на формування толерантності на засадах культурологічного підходу; *когнітивно-праксеологічного* (показники: дієвість знань, особливості прояву емпатії, терпимості, культурного та міжособистісного спілкування), що передбачає забезпечення використання сучасного знання для ефективного застосування принципів формування толерантності на засадах культурологічного підходу; *особистісного* (показники: толерантний та культурний потенціал особистості, емоційно-чуттєве сприйняття студентом способів формування толерантності, рефлексивні вміння), що засвідчує рівень розвитку особистісних якостей, які впливають на ефективність виявлення толерантного ставлення у професійній діяльності. Відповідно до виділених критеріїв детерміновано рівні сформованості толерантності: високий, середній, низький; розкрито змістове їх наповнення.

Упровадження першої педагогічної умови – *створення розвивального освітнього середовища як підґрунтя для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів* – здійснювалося шляхом забезпечення особистісного простору щодо формування толерантності майбутніх учителів початкових класів; створення атмосфери, що стимулює особистість до толерантності, поваги до іншого, визнання здібностей, поглядів, індивідуальних особливостей кожного; використання інтегрованих занять, семінарів, дидактичних ігор, групового аналізу та обговорення творчого матеріалу; організація занять на основі проблемного навчання і виховання з урахуванням індивідуальних особливостей кожного, формує у студентів такі якості, як критичність, здатність аналізувати й оцінювати дії, здатність самоідентифікуватися в культурі, самостійно ухвалювати рішення тощо. Реалізація цієї умови виявилася генерувальним чинником для впровадження двох інших педагогічних умов та позитивно вплинула на сформованість мотиваційного компонента толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

Другу педагогічну умову – *організація дослідницької діяльності зі студентами – майбутніми вчителями початкових класів у сфері всіх компонентів формування толерантності (вивчення різних традицій, розуміння прав людей бути іншими, засвоєння культурних відмінностей, осмислення навколишньої дійсності й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях тощо)* – реалізовано шляхом вирішення конкретних завдань: розробка авторських проєктів із проблем духовно-морального, патріотичного виховання учнів початкової школи, організація наукових досліджень у галузі формування толерантності молодших школярів у культурологічному освітньому середовищі; результативними методами і засобами, що сприяли розкриттю можливостей формування толерантності на засадах культурологічного підходу, виявилася проєктна діяльність, участь у наукових конференціях, виконання індивідуальних науково-дослідних завдань. Упровадження другої педагогічної умови стало визначальним для формування когнітивного та рефлексивно-регулятивного компонентів толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах

культурологічного підходу.

Здійснення третьої педагогічної умови – *розроблення та упровадження авторської навчальної програми дисципліни за вибором для студентів – майбутніх учителів початкових класів «Основи формування толерантності вчителя»* – було спрямовано на сприяння формуванню, удосконаленню й поглибленню знань, умінь і навичок у галузі окремих питань культури інших народів, їхніх звичаїв, традицій; усвідомлення майбутніми вчителями власних особистісних можливостей щодо формування толерантності на засадах культурологічного підходу. Реалізація цієї умови здійснювалася шляхом упровадження в навчальній дисципліні за вибором студентів розмаїття нетрадиційних форм проведення лекцій та практичних занять, а саме: прес-конференція «Проблеми толерантності в сучасному світі»; семінар-подорож країнами світу; розробка інтегрованих уроків, де для проведення застосовуються знання, уміння і результати аналізу досліджуваного матеріалу методами інших наук (літературного читання, образотворчого мистецтва, музики тощо); розробка студентами театралізованих уроків із залученням театральних засобів, атрибутів і їхніх елементів, що дозволяє проявити активність, сприяє виробленню почуття взаємодопомоги, комунікативних умінь; семінари-екскурсії, тематичні кураторські години «Україна – толерантна країна», «Веселка культур», «Я – людина світу», «Україна вишивана»; тренінги, які дозволили розкритися кожному студенту, висловити свою думку про інші культури, їхню інтеграцію в освітній простір. Упровадження в освітній процес третьої педагогічної умови активізувало формування діяльнісного компонента та суттєво вплинуло на ефективність реалізації рефлексивно-регулятивного компонента толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

Результати впровадження педагогічних умов свідчать про значні зрушення в рівнях сформованості всіх компонентів толерантності майбутніх учителів початкових класів (табл. 1). Узагальнені дані результатів дослідження свідчать про зростання рівня навчальних досягнень студентів – майбутніх учителів початкових класів, показники яких наведено в таблиці, що відображає динаміку в контрольних і експериментальних групах.

Як свідчать отримані результати, кількість студентів за першим показником особистісного критерію (толерантний та культурний потенціал особистості, емоційно-чуттєве сприйняття студентом способів формування толерантності, рефлексивні вміння) зросла за високим рівнем в ЕГ на 5,1 %, у КГ – на 3,5%. Так само кількість студентів, які майже не виявляли власний потенціал та рефлексивні вміння, зменшилась, а саме: в ЕГ – на 15,7 %, у КГ – на 7,7%.

Що стосується мотиваційного критерію та його показників, то відбулися зміни, які привели до росту за високим рівнем показника ставлення до майбутньої професії, що сформоване на принципах толерантності та культурологічному підході, сукупності знань у галузі історії та культури свого та інших народів: в ЕГ – на 17,1%, у КГ – на 9,3 %. У результаті кількість студентів, які відчували переважно нейтральне ставлення до майбутньої професії, зменшилась в ЕГ на 33,3 %, а в КГ – на 16,7 %.

На підставі вищенаведених даних можна розрахувати, що кількість студентів, які мають високий рівень дієвості знань, особливості прояву емпатії, терпимості, культурного та міжособистісного спілкування, збільшилася в ЕГ на 16,4 %, а в КГ – на 7,4 %. Так само кількість майбутніх учителів, які мали низький рівень забезпечення цього показника, значно зменшилася, зокрема: в ЕГ – на 33,8 %, у КГ – лише на 17,2 %.

Таблиця 1.

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії та показники рівнів сформованості толерантності в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу	Групи	
	ЕГ (160 осіб)	КГ (150 осіб)
Мотиваційний		
1) ставлення до майбутньої професії, що сформоване на принципах толерантності та культурологічному підході, сукупності знань у галузі історії та культури свого та інших народів:		
• високий	+17,1	+9,3
• середній	+16,2	+7,4
• низький	-33,3	-16,7
Когнітивно-праксеологічний		
1) дієвість знань, особливості прояву емпатії, терпимості, культурного та міжособистісного спілкування:		
• високий	+16,4	+7,4
• середній	+17,4	+9,8
• низький	-33,8	-17,2
Особистісний		
1) толерантний та культурний потенціал особистості, емоційно-чуттєве сприйняття студентом способів формування толерантності, рефлексивні вміння:		
• високий	+5,1	+3,5
• середній	+10,6	+4,2
• низький	-15,7	-7,7

Як засвідчує аналіз отриманих даних за всіма використаними критеріями й показниками в майбутніх учителів ЕГ та КГ на контрольному етапі було зафіксовано значні позитивні зміни щодо рівнів сформованості толерантності в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу порівняно з констатувальним етапом та з результатами, отриманими в контрольній групі. Шляхом використання методів математичної статистики було обчислено вірогідність результатів проведеного педагогічного експерименту, який обраховувався за допомогою застосування критерію χ^2 (критерій Пірсона).

Було сформульовано нульову та альтернативну гіпотези для перевірки виявлених змін у рівнях сформованості толерантності в майбутніх учителів

початкових класів на засадах культурологічного підходу в експериментальній та контрольній групах. Аналіз отриманих даних дав змогу констатувати, що при довірчій імовірності, де $\alpha = 0,95$, $T = 24,9 > T_k = 4,320$ для ЕГ.

Отже, відповідно до статистичних підрахунків зміни, які відбулися в рівнях сформованості толерантності в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу є статистично значущими, тобто вірогідними. Це надає підстави зробити висновок про правильність сформульованої гіпотези проведеного дослідження. А для КГ, $T = 4,11 < T_k = 4,32$ отриманий результат надає підстави стверджувати, що суттєвих змін у процесі проведення педагогічного експерименту в контрольній (КГ) групі не відбулося. Отримані результати педагогічного експерименту засвідчили існування взаємозв'язку між визначеними педагогічними умовами та позитивною динамікою рівнів сформованості толерантності в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу в ЕГ.

Отже, проведеним педагогічним експериментом підтверджено положення висунутої гіпотези й доведено дієвість запропонованих педагогічних умов формування толерантності в майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези й дало підстави для формулювання таких висновків відповідно до поставлених завдань:

1. На підставі опрацювання наукових джерел уточнено й науково обґрунтовано сутність та структуру понять «толерантність майбутнього вчителя початкових класів» та «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу». Суть поняття «*толерантність майбутнього вчителя початкових класів*» визначено як складне особистісне утворення, що охоплює виконання й дотримання певних норм, правил і законів сучасного багатогранного світу стосовно інших та забезпечує внутрішню мотивацію майбутнього вчителя до практичної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Структуру його представлено як сукупність компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (мотиваційні установки щодо толерантного і позитивного ставлення стосовно інших), який характеризується усвідомленням гідності й унікальності людської особистості як носія певної культури, необхідності культурної ідентифікації та можливості її відхилення; самовизначенням полікультурних цінностей (альтруїзм, гуманність, емпатія тощо); свідомим вибором професії й проявом інтересу до неї; пізнавальною активністю у вивченні культурних відмінностей різних народів, прагненням до участі в міжкультурній взаємодії; умінням моральної саморегуляції; *когнітивного* (система набутих знань у структурі культурологічного підходу як підґрунтя формування толерантності), який представлений як знання та прийняття світоглядних ідей гуманістичної педагогіки, завдань, наукових понять і полікультурної освіти, культурологічних, аксіологічних, акмеологічних та особистісно-орієнтованих підходів до освіти, їхніх технологій і методик; наявність культурологічних, етноісторичних, етнопсихологічних знань у поєднанні з професійно-педагогічними. Він визначає зміст освіти як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний

рівень розвитку культури толерантного спілкування, що повинна бути досягнута в результаті проведеної роботи; *діяльнісного* (здатність майбутніми вчителями початкових класів застосовувати засвоєні прийоми і методи формування толерантності в учнів), який передбачає отримання комплексу умінь і навичок, що необхідні вчителю для виховання культури спілкування молодших школярів та *рефлексивно-регулятивного* (навички самоконтролю і самоаналізу, прогнозування результатів своєї діяльності щодо формування толерантності на засадах культурологічного підходу), який спрямований на оцінку ефективності способів організації освітнього процесу щодо толерантного спілкування в початковій школі. Визначено, що взаємодія саме цих компонентів певною мірою охоплює властивості особистості, знання й уміння, необхідні для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу. Доведено, що *«формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу»* – це системний процес, що передбачає націлення на засвоєння відповідних знань, умінь і навичок, компетентностей, які є основою для розвою терпимості, внутрішньої і зовнішньої культури, гідності, поваги до себе й інших. Культурологічний підхід у цьому процесі є основою для усвідомлених дій для визнання свободи вибору інших.

2. Визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу. Показником мотиваційного критерію є сукупність знань у галузі історії та культури свого народу та інших народів. Показником когнітивно-праксеологічного критерію є пріоритети поведінкової сфери особистості в процесі формування толерантності на засадах культурологічного підходу, а показником особистісного критерію – емоційно-чуттєве сприйняття студентом способів формування толерантності. Відповідно до виділених критеріїв, визначено рівні сформованості толерантності (високий, середній, низький).

3. У процесі дослідження теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу: створення розвивального освітнього середовища як підґрунтя для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів; організація дослідницької діяльності зі студентами – майбутніми вчителями початкових класів у сфері всіх компонентів формування толерантності (вивчення різних традицій, розуміння прав людей бути іншими, засвоєння культурних відмінностей, осмислення навколишньої дійсності й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях тощо); розробка та упровадження авторської навчальної програми дисципліни за вибором для студентів – майбутніх учителів початкових класів «Основи формування толерантності вчителя».

4. Розроблено та експериментально перевірено модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів. Ефективність упровадження педагогічних умов формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу підтверджено позитивними результатами контрольного етапу проведеного педагогічного експерименту. Аналіз експериментальних даних виявив суттєву позитивну динаміку сформованості

толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу в ЕГ порівняно з КГ. Імовірність здобутих даних підтверджено статистично (за χ^2 -критерієм Пірсона), де при $\alpha = 0,95$, $T = 24,9 > T_k = 4,32$ для ЕГ, а для КГ – $T = 4,11 < T_k = 4,32$.

Дані експериментального дослідження доводять правильність висунутої гіпотези та засвідчують вирішення визначених суперечностей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в річці розробки навчально-методичного супроводу процесу підвищення кваліфікації вчителів до формування та розвитку толерантності майбутніх учителів початкових класів; здійснення ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду формування в майбутніх учителів початкових класів готовності до розвитку толерантності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Гнатовська К. С. Виховання толерантності в майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 59. С. 277 – 283.
2. Гнатовська К. С. Педагогічні умови формування толерантної поведінки молодших школярів. *Науковий часопис педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 62. С. 53 – 56.
3. Гнатовська К. С. Теоретичний аналіз застосування толерантності у фаховій практиці сучасних викладачів. *Науковий часопис педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 77. С. 59 – 63. doi: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.13>
4. Гнатовська К. С. Інформаційні технології як засіб формування толерантності в сучасному суспільстві. *Освітні обрії*. 2020. №2(51). С. 12 – 14.
5. Гнатовська К. С. Культурологічний підхід як засіб формування толерантності майбутніх фахівців. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. №23. С. 96 – 100. doi: [10.15330/msuc.2020.23.96-100](https://doi.org/10.15330/msuc.2020.23.96-100)
6. Hnatovska K.S. Cultural approach in the context of formation of tolerance of future primary school teachers. *Innovative solutions in modern science*. 2020. №7(43). P. 33 – 43. doi: [10.26886/2414-634X.7\(43\)2020.3](https://doi.org/10.26886/2414-634X.7(43)2020.3)

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

7. Гнатовська К. С. Формування толерантності у студентів в умовах сьогодення. *Теорія і методика навчання: проблеми та пошуки*. 2018. Вип. 14. С. 20 – 27.
8. Гнатовська К. С. Особливості застосування педагогіки толерантності в професійній діяльності сучасних викладачів. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 14. С. 27 – 30.
9. Гнатовська К. С. Прийоми формування толерантності як соціальної якості молодшого школяра. *Теорія і методика навчання: проблеми та пошуки*. 2020. Вип. 17. С. 17 – 23.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Гудзловенко К. С. Проблема формування толерантності в учнів. *Воспитание воспитателей в условиях глобального финансового-экономического кризиса общества*: матер. XVII наук.-практ. конф. вчит., 17 квіт. 2010 р. Харків, 2010. С. 22 – 23.
11. Гудзловенко К. С. Розвиток толерантності у дітей молодшого шкільного віку за допомогою творів народів світу. *Образование как фактор формирования инновационного человеческого потенциала*: матер. XIX наук.-практ. конф. вчит., 14 квіт. 2012 р. Харків, 2012. С. 61 – 63.
12. Гнатовська К. С. Формування толерантності в майбутніх учителів початкових класів як показника готовності до роботи в умовах інклюзії. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., 10 квіт. 2018 г. Харків, 2018. С. 59 – 62.
13. Гнатовська К. С. Толерантність як аспект міжкультурних відносин. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 квіт. 2018 р. Львів, 2018. С. 46 – 47.
14. Гнатовська К. С. Умови формування толерантності у студентів педагогічних закладів вищої освіти. *Інноваційні наукові дослідження в сфері педагогічних та психологічних наук*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 трав. 2018 р. Київ, 2018. С. 70 – 72.
15. Гнатовська К. С. Сучасні технології формування толерантності в молодших школярів. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 25-26 трав. 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 84 – 86.
16. Гнатовська К. С. Сформованість толерантності в майбутніх фахівців. *Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 черв. 2018 р. Київ, 2018. С. 20 – 21.
17. Гнатовська К. С. Гра як умова формування толерантності молодших школярів. *Practical applications of research in Ukraine and worldwide: XXII International scientific conference*. 22 Jun, 2018. Morrisville, 2018. P. 92 – 94.
18. Гнатовська К. С. Шляхи реалізації толерантності в освіті. *Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland*: International multidisciplinary conference. 20-21 Jul, 2018 Stalowa Wola, 2018. P. 132 – 133.

АНОТАЦІЇ

Гнатовська К.С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2021.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу.

У дисертації узагальнено відомості про наукові підходи щодо визначення понять «толерантність майбутнього вчителя початкових класів», «формування толерантності як професійної якості на засадах культурологічного підходу», подано тлумачення цих дефініцій різними галузями науки (педагогіка, психологія, філософія, соціологія), розкрито зміст цих понять у складних взаємозв'язках. Обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на основі культурологічного підходу: створення розвивального освітнього середовища як підґрунтя для формування толерантності майбутніх учителів початкових класів; організація дослідницької діяльності зі студентами – майбутніми учителями початкових класів у сфері всіх компонентів формування толерантності (вивчення різних традицій, розуміння прав людей бути іншими, засвоєння культурних відмінностей, осмислення навколишньої дійсності й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях тощо); розробка та упровадження авторської навчальної програми дисципліни за вибором для студентів – майбутніх учителів початкових класів «Основи формування толерантності вчителя». Розроблено модель формування толерантності майбутніх учителів початкових класів, що складається з мотиваційного, змістовно-діяльнісного й результативного блоків, які спрямовані на формування толерантності на засадах культурологічного підходу. Взаємозв'язки між цими компонентами забезпечують системну цілісність формування толерантності на засадах культурологічного підходу як результату функціонування моделі в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Продуктивність функціонування розробленої моделі забезпечується дотриманням визначених педагогічних умов.

Ключові слова: толерантність, терпимість, засади, засоби, формування толерантності, культурологічний підхід, майбутні вчителі, початкова школа, педагогічні умови, модель формування толерантності.

Гнатовская Е.С. Формирование толерантности будущих учителей начальных классов на основе культурологического подхода. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2021.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования толерантности будущих учителей начальных классов на основе культурологического подхода.

В диссертации обобщены сведения о научных подходах к определению понятий «толерантность будущего учителя начальных классов», «формирование толерантности как профессионального качества на основе культурологического подхода», подано толкование этих дефиниций различными отраслями науки

(педагогика, психология, философия, социология), раскрыто содержание этих понятий в сложных взаимосвязях. Теоретически обоснованы, разработаны и экспериментально проверены педагогические условия формирования толерантности будущих учителей начальных классов на основе культурологического подхода: создание развивающей образовательной среды как основы для формирования толерантности будущих учителей начальных классов; организация исследовательской деятельности со студентами – будущими учителями начальных классов в интересах всех компонентов формирования толерантности (изучение различных традиций, понимание прав людей быть другими, усвоения культурных различий, осмысление окружающей действительности и выработки суждений, основанных на моральных ценностях и т.д.); разработка и внедрение авторской учебной программы дисциплины по выбору для студентов – будущих учителей начальных классов «Основы формирования толерантности учителя». Разработана модель формирования толерантности будущих учителей начальных классов, которая состоит из мотивационного, содержательно-деятельностного и результативного блоков, направленных на формирование толерантности на основе культурологического подхода. Взаимосвязи между этими компонентами обеспечивают системную целостность формирования толерантности на основе культурологического подхода как результата функционирования модели в системе профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов. Производительность функционирования разработанной модели обеспечивается соблюдением определенных педагогических условий.

Ключевые слова: толерантность, терпимость, принципы, средства, формирования толерантности, культурологический подход, будущие учителя, начальная школа, педагогические условия, модель формирования толерантности.

Hnatovska K. S. Formation of tolerance in future elementary school teachers on the basis of the culturological approach – Qualifying scientific work on the manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional education. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, The Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2021.

This thesis is a theoretical and experimental study of the problem of forming tolerance in future elementary school teachers on the basis of the culturological approach.

This thesis summarizes information about the scientific approaches regarding the definition of such concepts as ‘tolerance of the future elementary school teacher’ and ‘formation of tolerance as a professional quality on the basis of cultural approach’, presents the interpretation of these definitions by various fields of science (pedagogy, psychology, philosophy, sociology), reveals the content of these concepts in complex interconnections.

Based on a thorough analysis of psychological and pedagogical literature and modern scientific research, we have determined that tolerance is unity in diversity. It is not only a moral obligation, but also a political and legal need, and, above all, an active position that is formed on the basis of recognition of universal human rights and

fundamental freedoms. In the formation of tolerance in modern youth, essential place belongs to the development of democratic thinking, the search for new approaches to educational activities taking into account the historical and cultural traditions of different regions of Ukraine.

In the process of performing the tasks of the study, the following hypothesis was confirmed. It states that the formation of tolerance of future elementary school teachers on the basis of the culturological approach can be quite effective if the following pedagogical conditions are implemented: creating a developing educational environment as the basis for the formation of tolerance in future elementary school teachers; organization of research activities with students - future elementary school teachers in the sphere of all components of tolerance formation; development and implementation of the original 'Fundamentals of forming tolerance in teachers' elective discipline for students - future teachers of elementary school called.

The thesis characterizes the methodology of the experimental teaching. It was established that the formation of tolerance in future teachers takes place under the conditions of social reform of society, which requires a change of priorities in the system of training of future elementary school teachers. Cognitive, motivational and personal criteria were defined as such that would specify and make it possible to fix the results of measurement of the phenomenon under study.

We have developed a model of tolerance formation in future elementary school teachers, which consists of motivational, content-activity and performance components aimed at the formation of tolerance on the basis of the culturological approach. The interconnections between these components provide systemic integrity of tolerance formation on the basis of the culturological approach as a result of the model functioning in the system of professional training of future elementary school teachers.

The effectiveness of the developed model of tolerance formation in future elementary school teachers on the basis of the culturological approach was confirmed by the results of the control check, the analysis of which showed significant positive shifts in the level of tolerance formation in the respondents from the experimental group in comparison with the control group.

Thus, the experimental testing has proved the effectiveness of the designated pedagogical conditions. By all certain criteria and indicators more essential changes were observed in participants of experimental group in comparison with participants of control group, giving the grounds to acknowledge the hypothesis.

The conducted research does not exhaust all aspects of the designated problem. The obtained theoretical and practical results provide the basis for further study in the field of the development of educational and methodological support for the professional development to form tolerance in future elementary school teachers on the basis of the culturological approach and a thorough analysis of foreign experience of forming tolerant consciousness of future elementary school teachers by means of the culturological approach.

Key words: tolerance, toleration, principles, means, formation of tolerance, culturological approach, future teachers, elementary school, pedagogical conditions, tolerance formation model.

Підписано до друку 19.03.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. ак. Павлова, 311
Свідоцтво про державну реєстрацію В00 № 941249 від 28.01.2003 р.